

УДК 001(477)Чижевський:001.89
DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2026.64.22>

МЕТОДОЛОГІЯ НАУКИ У ВИКЛАДІ ДМИТРА ЧИЖЕВСЬКОГО¹

Маріанна Плахтій

*Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка,
історичний факультет, кафедра політології та філософії
вул. Татарська, 14, 32301, м. Кам'янець-Подільський, Україна
<https://orcid.org/0000-0001-6789-7711>*

Статтю присвячено аналізу методології науки у викладі видатного українського філософа Дмитра Чижевського на матеріалах його празького курсу «Логіка» (1924). Дослідження фокусується на експлікації специфічних структурних компонентів підручника (Методологія, Теорія науки), включення яких маркувало вихід автора за межі традиційного формально-логічного канону першої чверті ХХ ст. Обґрунтовано, що методологічна концепція Д. Чижевського базувалася на інтеграції логіки в ширший епістемологічний контекст, де вона виконує роль фундаменту наукового пізнання. Мета статті полягає в теоретичному осмисленні методологічної спадщини Д. Чижевського та визначенні функціональної ролі методології науки в його логічній системі, що дає змогу експлікувати внесок ученого в становлення національної наукової термінології та філософської освіти. Доводиться, що праця Д. Чижевського не була традиційним посібником, а її унікальність полягає в структурній інтеграції класичних розділів логіки (поняття, присуд, вивід) з метатеоретичними розділами (методологією). Така архітектоніка перетворювала логіку з пропедевтичної дисципліни на фундаментальну метанауку, покликану формувати не лише навички правильного мислення, а й розуміння архітектоніки знання загалом. У роботі детально аналізується методологічний інструментарій Д. Чижевського, зокрема його тріада шляхів формування понять: емпірична абстракція (в описаних науках), логічне конструювання (в точних науках) та іманентний «розвій» понять (у філософській діалектиці). Зроблено висновок, що методологічні стратегії Д. Чижевського зберігають свою релевантність для сучасної освітньої парадигми. Зокрема, вони пропонують дієвий інструментарій для формування критичної рефлексії та цілісного розуміння архітектоніки наукового дискурсу, що є необхідною умовою підготовки науковця в умовах міждисциплінарності.

Ключові слова: Дмитро Чижевський, методологія науки, логіка, епістемологія, філософія науки, українська наукова мова.

Генеza філософії науки сягає античної інтелектуальної традиції, зокрема платонівської інтерпретації математичної епістемі. Проте аж до початку ХХ ст. ця дисципліна не мала автономного статусу, залишаючись імпліцитно інтегрованою в структуру гносеології. Суб'єктами тодішнього науково-філософського пошуку були мислителі, які здійснювали міждисциплінарний синтез філософської рефлексії та природничо-наукової практики. Хоча подібні розвідки часто перебували на периферії їхньої основної професійної діяльності, вони керувалися чітко дефініційованими стратегічними цілями. Для представників тогочасної філософської спільноти пріоритетним напрямом була екстраполяція результатів аналізу науки на ширший соціокультурний контекст задля розробки універсальної епістемологічної парадигми або ж апологетика панівного наукового дискурсу. Окремим вектором поставала критична ідентифікація гносеологічних лакун у науковій практиці з подальшим

¹ Дослідження виконано за підтримки гранту CIUS Research Grant 2025–2026 від Канадського інституту українських студій (CIUS) Університету Альберти

обґрунтуванням методологічної реформації для оптимізації процесів генерації знання. Водночас для представників наукової спільноти цілепокладання мало переважно прагматичний та педагогічний характер, воно орієнтувалося на стимулювання суспільного інтересу до науки та стратегічну детермінацію векторів наукових пошуків. Так, філософсько-наукові рефлексії, попри свій похідний статус, незмінно виконували фундаментальні методологічні, критичні та апологетичні функції в загальній архітектоніці знання.

Незважаючи на ранні інституційні передумови, як-от створення в 1870 р. в Цюрихському університеті першої кафедри, присвяченої «індуктивній філософії» з метою інтеграції традиційної епістемології з новітніми досягненнями в «індуктивних» науках, а також призначення Ернста Маха професором «філософії, особливо історії та теорії індуктивних наук» у Віденському університеті в 1895 р., інституціоналізація філософії науки як самостійної дисципліни та професії відбулася пізніше [11]. Процес професійного становлення філософії науки прискорився в 1920-х роках. Ключовим етапом цього процесу стало формальне заснування Віденського гуртка після 1929 року. Остаточна дисциплінарна легітимація філософії науки відбулася внаслідок міграції провідних центральноєвропейських інтелектуалів до США, що зумовило появу професійної спільноти фахівців, чия діяльність була повністю присвячена цій проблематиці [8].

У першій третині ХХ ст. інтелектуальний ландшафт визначався домінуванням позитивістської та неопозитивістської парадигм. Панівною була концепція унітарного наукового методу, що ґрунтувався на принципах емпіричної верифікації та індуктивної генералізації [10]. Центральне місце в тогочасному дискурсі посідали ідеї Віденського гуртка, теоретичний базис якого зосереджувався на логічному аналізі мови науки та суворій верифікації наукових знань. Традиційно методологію науки викладали або в межах загальних курсів гносеології, або як прикладний аспект індуктивної логіки, де ключова увага приділялася канонам індукції Дж. С. Мілля та принципам наукового пояснення. Інтеграція методологічного інструментарію безпосередньо в курси формальної логіки була винятковим явищем для тогочасного освітнього простору.

У цьому контексті особливого значення набуває праця Дмитра Чижевського «Логіка» (Прага, 1924). Видання не лише актуалізує тогочасні епістемологічні дискурси, позиціонує автора як прогресивного теоретика на ранньому етапі інституціоналізації філософії науки, а й становить фундамент української наукової традиції. Праця сприяла розбудові національного понятійно-категоріального апарату в умовах діаспори, пропонуючи нетиповий для своєї епохи синтез формальної логіки та філософії науки.

Мета статті полягає в теоретичному осмисленні методологічної спадщини Д. Чижевського та визначенні функціональної ролі методології науки в його логічній системі, що дає змогу експлікувати внесок ученого в становлення національної наукової термінології та філософської освіти.

Підручник Д. Чижевського «Логіка» [7] є літографічним виданням авторського конспекту лекцій, прочитаних у Празькому Українському педагогічному інституті імені М. Драгоманова, який виданий накладом лише 100 примірників. Праця обсягом 332 сторінки повністю україномовна, що є винятковим свідченням формування української наукової термінології та логічної освіти в діаспорі [3; 5]. Тривалий час ця фундаментальна праця перебувала на периферії уваги чижевськознавців. Специфіка літографічного відтворення авторського конспекту лекцій, а також обмежена доступність примірників зумовили прогалину в дослідженнях раннього періоду творчості вченого. Ця стаття покликана заповнити цю прогалину, вперше вводячи в широкий науковий обіг логіко-методологічний аналіз зазначеного джерела.

Поряд із викладом класичних розділів логіки (теорії поняття, судження та виводу) підручник Д. Чижевського містить специфічні структурні одиниці – «Методологію» та «Теорію науки». Включення цих розділів свідчить про вихід за межі традиційного формально-логічного канону, властивого академічним посібникам першої чверті ХХ ст.

Постає питання про мотиви введення Д. Чижевським зазначених тем до підручника з логіки. Видається доцільним висунути кілька основних гіпотез. Насамперед ідеться про особистісні та філософські чинники формування його інтелектуальної позиції. Д. Чижевський як мислитель, що сформувався під впливом Київської філософської школи [1, с. 112–222], а також у контексті рецепції німецької класичної філософії (передусім Г. Гегеля) та феноменології Е. Гуссерля, послідовно дистанціювався від вузькоформального розуміння логіки. Адже його підхід передбачав інтеграцію логіки в ширший культурний, епістемологічний і методологічний контекст, що зумовило розширення предметного поля логічного аналізу.

У березні 1924 р. 30-річний Д. Чижевський отримав посаду викладача філософії в Українському вищому педагогічному інституті в Празі [9, с. 110]. Доцільно також припустити, що педагогічна стратегія Д. Чижевського в цьому навчальному закладі виходила за межі суто пропедевтичного викладу основ формальної логіки, а його мета полягала у формуванні критичного мислення нової генерації української інтелігенції, здатної до самостійної дослідницької діяльності. Реалізація цього завдання вимагала від студентів глибокого розуміння епістемологічних засад та механізмів побудови наукового знання.

Д. Чижевський пропонує широку інтерпретацію логіки, виходячи за межі її трактування як суто формальної дисципліни. У його візії логіка іманентно охоплює методологію наукового пошуку – гносеологічний інструментарій відбору, систематизації та аналізу емпіричного матеріалу для досягнення об'єктивної істини. Водночас учений чітко розмежовує прикладну методологію та фундаментальну рефлексію над природою знання, зазначаючи: «Однак існують ще логічні питання що належать до науки, але не входять в обсяг питань суто методологічних, їх ми заносимо до окремого відділу – Теорія науки, чи наука про науку» [7, с. 16–17]. Так, метатеоретична рефлексія постає не зовнішнім додатком, а органічним структурним складником його цілісної інтегративної моделі.

Аналіз розділу «Методологія» в підручнику Д. Чижевського дає змогу констатувати охоплення широкого спектра фундаментальних епістемологічних питань, зокрема детермінації завдань методології та визначення об'єкта науки. Автор здійснює ґрунтовну експлікацію емпіричних методів пізнання, серед яких – досвід, спостереження та експеримент (зокрема, його специфічна форма – умовний експеримент). Особливу теоретичну цінність становить аналіз некласичних конструкцій, як-от роль утопій та фікцій у науковому пошуку. Крім того, у розділі систематизовано логічні операції формування понять, методи обґрунтування суджень та специфіку доведення, причому методологічні принципи диференціюються відповідно до особливостей різних наукових дисциплін.

Визначення методології Д. Чижевського чітко пов'язане з логікою як наукою: «Методологія досліджує ті складні комплекси виводів, судів і понять, які становлять науку. При тому ці комплекси досліджують як ті шляхи (грецьке значення слова метода), що ведуть нас до певних результатів, що становлять ціле науки» [7, с. 211]. Дмитро Чижевський розгортає самобутню концепцію методології, розглядаючи її як інтегральну систему інтелектуальних «шляхів», що забезпечують рух наукового пізнання до його кінцевої мети. Автор виходить за межі вузького формалізму, пропонуючи чотирирівневу структуру методологічного аналізу: детермінація об'єкта, формування понять, вибудовування системи суджень та процедура доведення істини.

Особливу увагу Д. Чижевський приділяє гносеологічній градації методів збору наукового матеріалу. Автор диференціює: досвід, що постає як первинний, часто випадковий емпіричний базис, який потребує критичної фільтрації [7, с. 213]; спостереження, що трактується як свідомий, планомірний та методично впорядкований процес фіксування явищ [7, с. 214]; експеримент, що є вищою формою емпіричного пошуку, оскільки дає змогу штучно відтворювати явища, варіювати умови та ізолювати об'єкт від побічних впливів [7, с. 215–216].

Інноваційним елементом методології Д. Чижевського є легітимізація методів теоретичного конструювання в тих галузях, де реальний експеримент є технічно або логічно неможливим, так «він неможливий у історії та філософії, непотрібний у математиці, майже неможливий ... в астрономії, психології, геології й т. п.» [7, с. 217].

Д. Чижевський наголошує, що наука є не простим відображенням дійсності, а результатом активної інтелектуальної діяльності з побудови понять. Він виокремлює три основні стратегії («шляхи») категоріального будівництва: виділення понять із досвіду, будовання понять шляхом комбінації елементарних понять, логічний «розвій» понять [7, с. 220–224]. Перший шлях формування понять домінує в описових та класифікаційних науках, зокрема в біології, морфології, лінгвістиці. Процес полягає у виокремленні сталих ознак із варіативного досвідного матеріалу. Механізм його реалізації відбувається через порівняльний аналіз множини об'єктів, науковець відсікає випадкові (акцидентальні) риси, фіксуючи логічний «інваріант». Д. Чижевський акцентує на важливості «інтуїтивного схоплення» сутності предмета, що дає змогу перетворити хаотичний досвід на впорядковану систему класифікацій. Як результат, відбувається формування понять-типів, які слугують фундаментом для подальшої систематизації знань.

Другий стратегічний шлях є прерогативою точних і теоретичних наук (математики, геометрії, теоретичної фізики, економіки). Тут поняття не виводяться з досвіду, а конструюються логічно. Нові категорії виникають шляхом комбінування елементарних, базових понять. Проте цей процес не є довільним: він підпорядкований певним «керівним ідеям» (наприклад, ідеям простору, числа, інерції або функціональної залежності) [7, с. 222]. Такий підхід дає змогу створювати «ідеальні об'єкти» (геометричні фігури, математичні моделі), які мають такий ступінь чіткості та логічної чистоти, що є недоступним для реальних об'єктів природи. Д. Чижевський підкреслює, що саме цей шлях забезпечує науці її прогностичну силу.

Третій стратегічний шлях репрезентує філософсько-теоретичний рівень пізнання, де поняття розглядаються в їх іманентному взаємозв'язку та діалектичному розвитку. Логічний «розвій» постає в Д. Чижевського як метод діалектичної самоорганізації наукового знання. У межах цього підходу формування нових категорій відбувається шляхом іманентного аналізу вже встановлених понять, що дає змогу виявити їх внутрішню обмеженість і стимулює перехід до складніших логічних конструкцій. Учений визначає цей процес як суто інтелектуальний шлях: «розвій понять є метода переходу від одного поняття до другого шляхом тільки логічної аналізи, не звертаючись до досвіду» [7, с. 223]. Механізм такого переходу передбачає, що одне поняття слугує «підвалиною» для наступного, де рух думки здійснюється через операції логічного уточнення та синтезу. Такий методологічний підхід забезпечує внутрішню цілісність наукової теорії, перетворюючи фрагментарні відомості на завершену систему, де кожна категорія посідає чітко детерміноване місце в загальній структурі науки. Третій шлях формування наукового апарату – «логічний розвій» – Д. Чижевський ілюструє через інтелектуальну практику найвидатніших філософських систем, де побудова знання відбувається іманентно, тобто шляхом аналізу змісту самих понять. Для Д. Чижевського система Гегеля є найвищою точкою реалізації цього

методу, він описує її як цілісний і послідовний «розвій понять» від найпростіших (як-от «буття») до складних і комплексних категорій. У гегелівській діалектиці кожне наступне поняття логічно «впливає» з аналізу внутрішніх суперечностей попереднього. Чижевський підкреслює, що в такій системі весь науковий апарат розгортається як єдиний ланцюг, де «одне поняття є підвалиною для другого».

У питанні встановлення наукових суджень Д. Чижевський виокремлює безпосередній досвід, дедукцію, повну індукцію та проводить чітку межу між математичною індукцією, яка має характер аподиктичної (абсолютної) достовірності завдяки аналізу внутрішньої сутності об'єкта та індукцією в природничих, а також історичних науках. Остання, за твердженням автора, завжди зберігає статус імовірного знання через невичерпну складність об'єктивного світу та множинність чинників впливу [7, с. 225–229].

Розділ «Доказ» підручника Дмитра Чижевського є репрезентативним зразком авторського синтезу логіко-методологічного знання, педагогічного дизайну та гносеологічної рефлексії. У теорії доказу відображено автором систематичний виклад теорії аргументації. Методологічно його представлено за принципом від дефініцій до класифікацій та практичного застосування. Автор послідовно вводить базові категорії (доказ / аргументація, теза, аргумент), розрізняючи пряму та непряму (апагогічну) форми доказування, а також спеціальну форму спростування – *reductio ad absurdum*. Підсумковий перехід до обговорення «ваги» аргументів (від аподиктичних до проблематичних) та вказівка на «супральогічні підстави» доказу – наглядність (*anschaulichkeit*), вглядність (*einsichtigkeit*), очевидність (*evidenz*) – засвідчують прагнення автора не обмежуватися формальною схемою, а вийти на рівень онтологічної та гносеологічної проблематики обґрунтування знання [7, с. 252].

Дидактичний потенціал логіки реалізується автором через продуману систему практичних завдань, що є органічним продовженням теоретичного викладу. Аналіз прикладів із геометрії, фізики, етики та історії філософії (Спіноза, Платон) демонструє універсальність логічних законів та методик. А питання типу «Чи правильні всі аргументи?» (завдання 3) трансформують студента з пасивного реципієнта в активного аналітика, зданого до внутрішньої критики навіть авторитетних текстів. Завдання «розібрати докладно» геометричну теорему або аргументацію Спінози формує навички реконструкції та перевірки чужого міркування, що становить основу наукової та інтелектуальної діяльності.

Поряд із класичною теорією доказу Д. Чижевський експлікує поняття «верифікації», розглядаючи її як категорію, що за обсягом є значно ширшою за власне доведення. Автор зазначає: «верифікація є поняття ширше за доказ, верифікацією є й доказ, є і всяке підтвердження не тільки самої тези, а й усіх висновків з неї (напр., верифікацією теорії еволюції світу тварин є знаходження всяких нових переходових форм між різними групами)» [7, с. 253]. Така увага до верифікаційних процедур свідчить про високу інтегрованість логіко-методологічних поглядів Д. Чижевського в інтелектуальний контекст його доби. Зокрема, це демонструє рецепцію ідей Віденського гуртка та неопозитивізму, де в 1920-х роках принцип верифікації утверджувався як засадничий критерій демаркації наукового знання. Використання ж прикладів із царини біології (теорії еволюції) для ілюстрації логічних категорій маркує перехід від вузькоспрямованої формальної («шкільної») логіки до логіки як фундаментальної методології науки. У такий спосіб логіка в дидактичній моделі вченого трансформується з дисципліни про правила мислення на інструмент обґрунтування об'єктивної істини.

Показовим є те, що при розгляді практичного застосування методологічних принципів Д. Чижевський насамперед звертається до прикладів з астрономії, хімії та математики. Це не лише демонструє його прагнення до точності наукового викладу, а й відображає

глибоке особисте зацікавлення цією дисципліною, що плекалося в родині майбутнього вченого. Відомо, що захоплення астрономією Дмитро перейняв від батька, що згодом трансформувалося в здатність філософа використовувати астрономічні моделі для пояснення складних епістемологічних процесів. Батько вченого, Іван Чижевський, був дійсним членом Французького астрономічного товариства та автором 14 наукових праць з астрономії. Дослідницькі інтереси батька суттєво вплинули на первинне професійне самовизначення сина: Дмитро Чижевський розпочав вищу освіту на фізико-математичному факультеті петербурзького університету. Проте згодом коло його наукових зацікавлень змістилося в бік гуманітаристики, що зумовило перехід на історико-філологічний факультет Київського університету святого Володимира [6, с. 22].

У тексті підручника Д. Чижевський структурує астрономічне знання через чотири методологічні завдання: спостереження за небесними тілами та фіксація їх положення; створення категорій (наприклад, поняття «планета», «орбіта», «еліпс»); формулювання законів руху небесних тіл (наприклад, закони Кеплера); математичне та логічне обґрунтування істинності висунутих теорій. Використання астрономії як еталонної науки дає змогу Д. Чижевському наочно продемонструвати перехід від емпіричного спостереження до високого рівня теоретичного узагальнення. Навіть розглядаючи питання причинового з'ясування [7, с. 258], він знову повертається до астрономічних явищ: вираховування затемнень, стану планет та виведення законів Кеплера з теорії тяжіння. Так, астрономічний компонент у методології Д. Чижевського є не просто ілюстративним матеріалом, а свідченням цілісності його світогляду, де родинне захоплення «наукою про небо» стало фундаментом для аналізу логічної структури будь-якого наукового знання.

У своєму підручнику з логіки Д. Чижевський реалізував унікальний дидактичний синтез, поєднавши академічну строгість європейської логічної традиції з інноваційною практикоорієнтованою методологією. Авторська стратегія викладу теми «Доказ» вирізняється концептуальною цілісністю та педагогічною ефективністю, що значно випереджало тогочасні навчальні стандарти, що дає підстави розглядати працю вченого як репрезентативний об'єкт для дослідження генези філософії освіти та університетської логіки в Україні. Хоча включення елементів індуктивної логіки до навчальної літератури було поширеною практикою початку ХХ ст., Д. Чижевський запропонував якісно інший рівень рефлексії. Глибока та системна інтеграція розділу, присвяченого методології науки, її структурі й історичній детермінації, була прогресивним кроком, що виходив за межі традиційного формалізму. Свідченням високого наукового рівня та актуальності підручника є його широка джерельна база. Д. Чижевський не обмежується класичним каноном (Платон, Арістотель), а активно залучає ідеї провідних мислителів кінця ХІХ – початку ХХ ст. Введення до навчального обігу концепцій Е. Гуссерля, Б. Рассела, Дж. Пеано, Г. Шеффера, а також методологічних напрацювань О. Конта, Г. Спенсера та В. Вундта дало змогу автору створити синтетичний курс, що охоплював як логіку відносин і математичну логіку, так і психологічні та соціологічні аспекти пізнання. У такий спосіб логіка в дидактичній моделі вченого трансформується з вузькоспрямованої пропедевтики на метадисципліну, що формує культуру раціонального мислення та закладає фундамент для становлення інтелектуально автономної особистості.

Особливої уваги заслуговує мовно-термінологічний аспект підручника. Створюючи повністю україномовне видання в умовах еміграції, Д. Чижевський виступив як один із піонерів формування модерної української філософської та логічної термінології, адже його стратегія базувалася на зваженому синтезі класичної європейської традиції та внутрішніх ресурсів української мови.

Термінологічна модель Д. Чижевського базувалася на тривірневому синтезі: збереженні класичної греко-латинської основи (силогізм, індукція, дедукція), що забезпечувало інтеграцію української логіки в європейський науковий простір; упровадженні автентичних відповідників (поняття, присуд, вивід) для точної передачі семантичних нюансів рідною мовою; а також розробці методологічного апарату (вчення про науку, методологія) [4]. Така стратегія не лише демонструвала гнучкість української наукової мови, а й утверджувала логіку як самодостатню методологічну систему, що поєднує інтернаціональні стандарти з національним освітнім контекстом. Видання надає унікальний матеріал для історико-лінгвістичної реконструкції української наукової мови. Д. Чижевський не просто обирав терміни, а проводив їх філософську легітимізацію, доводячи, що українська мова володіє потужним категоріальним апаратом, здатним описувати найскладніші абстрактні структури. Так, термінотворчість вченого була не лише лінгвістичним завданням, а й актом інтелектуального самоствердження української науки в європейському контексті.

Логіко-методологічна база, закладена в празький період, стала тим гносеологічним фундаментом, на якому сформувався мультидисциплінарний феномен Д. Чижевського як філософа, історика, філолога та славіста. Методологічна універсальність мислителя ґрунтувалася на глибокому розумінні принципів архітектоники знання: схеми логічного аналізу, викладені в підручнику 1924 р., він успішно екстраполював на дослідження літератури, культури та інтелектуальної історії. У царині славістики та філології Д. Чижевський став новатором саме завдяки застосуванню структурного, феноменологічного та історико-логічного методів. Відмовляючись від простої дескрипції фактів, він прагнув їх системної організації, виявляючи внутрішні логічні зв'язки та змістові парадигми, що найбільш яскраво простежується в його концепції українського бароко.

Висновки. Підручник «Логіка» (1924) Д. Чижевського став визначальним етапом у розвитку української академічної думки, зафіксувавши вихід за межі класичного формалізму. Включення методології науки та теорії науки безпосередньо в структуру логічного знання відповідало найсучаснішим європейським дискурсам того часу, що дало змогу вченому позиціонувати логіку не лише як «мистецтво мислення», а як фундаментальну епістемологічну базу, що забезпечує перехід від репродуктивного навчання до самостійного наукового пошуку. Для Д. Чижевського логіка постає універсальним гносеологічним інструментом побудови наукових систем. Концепція тривірневого формування понять дала змогу обґрунтувати методологічну автономію науки. Такий підхід продемонстрував здатність наукового знання до самоорганізації, де кожне наступне поняття логічно впливає з аналізу внутрішньої суті попереднього, створюючи цілісну архітектоніку дисципліни.

Дидактична модель вченого була свідомо спрямована на виховання нової інтелектуальної еліти. Використання астрономії, математики та фізики як еталонних галузей для демонстрації логічних законів сприяло формуванню наукового світогляду, вільного від догматизму. Логіка в системі Д. Чижевського трансформувалася в метадисципліну, що є містком між спеціалізованими галузями знання та цілісним світоглядом суб'єкта освіти, закладаючи фундамент для його подальшої інтелектуальної автономії.

Вагомим здобутком автора стало стратегічне утвердження національної науки через розбудову її понятійно-категоріального апарату. Створений ним термінологічний синтез, що органічно поєднав класичні греко-латинські основи з автентичними українськими відповідниками, показав здатність рідної мови обслуговувати найскладніші епістемологічні рівні пізнання. Методологічний універсалізм, апробований у празькому курсі логіки, став визначальним вектором усього подальшого доробку Д. Чижевського, заклавши підґрунтя для системно-структурного аналізу в його гуманітарних та славістичних розвідках.

З огляду на масштабність постаті Дмитра Чижевського та його інтелектуальних побудов, представлена розвідка не претендує на вичерпність, а лише окреслює магістральні напрями подальших студій. Глибина його методологічного й філософського доробку виходить далеко за межі однієї публікації, що зумовлює необхідність подальшого ґрунтовного дослідження його спадщини в контексті сучасної епістемології.

Список використаної літератури

1. Валявко І. Нотатки до філософських студій Дмитра Чижевського. *Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Історичні науки*. 2007. Вип. 9. С. 212–222.
2. Дмитро Іванович Чижевський і його сучасники. Листи, спогади / упоряд.: І. Валявко, О. Чуднов, В. Янцен. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. 527 с.
3. Плахтій М. Дмитро Чижевський – викладач логіки. *Культурно-історичні виміри сучасної славістики* : матеріалів II Міжнародної науково-практичної конференції, 22.11.2024 р. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2024. С. 95–99. URL: <http://elar.kpnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/>
4. Плахтій М., Сулятицька Т. Теоретико-методологічні засади формування української логічної термінології у діаспорі. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. № 51. 2024. С. 99–104. DOI <https://doi.org/10.32782/apfs.v051.2024.17>
5. Плахтій М. Логічні погляди Дмитра Чижевського. *Гуманітарні візії*. Том 10, Число 1, 2024. С. 13–17. DOI: <https://doi.org/10.23939/shv2024.01.013>
6. Родина Марії та Івана Чижевських. Відлуння життя. Історико-біографічний нарис / І. Валявко, Н. Жахалова; упор. О. Чуднов. Кропивницький, 2024. 48 с.
7. Чижевський Д. Логіка. Курс лекцій. Прага : Сіяч, 1924. 332 с.
8. Brobjer T. H. General Introduction to the History of Science and to the Philosophy of Science. In: *Atlas of the History of Modern Science 1500–2020*. Springer, 2025. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-031-76627-5_3
9. Flickinger H. G. Dmytro Ivanovich Chyzhevskiy – Ukrainian-russian Scholar, Professor in Germany. Heidelberg University. *Multiversum. Philosophical almanac*. 2021. Issue 2(174). Vol. 2. Pp. 101–126. URL: https://archiv.ub.uni-heidelberg.de/volltextserver/32375/7/Flickinger_Dmytro_Ivanovich_Chyzhevskiy_2021.pdf
10. Lorraine Daston. The History of Science and the History of Knowledge. *KNOW: A Journal on the Formation of Knowledge*. Volume 1, Number 1, Spring 2017. DOI: <https://doi.org/10.1086/691678>
11. Lorenzano P. History and philosophy of science and technology. *Logic and Methodology of Science: An Introduction to the Philosophy of Science*. Vol. I. URL: <https://www.eolss.net/sample-chapters/c05/E6-89-01-00.pdf>

THE METHODOLOGY OF SCIENCE IN DMYTRO CHYZHEVSKYI'S INTERPRETATION

Marianna Plakhtii

*Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University,
Faculty of History, Department of Political Science and Philosophy
Tatarska St., 14, 32301, Kamianets-Podilskyi, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0001-6789-7711>*

The article is devoted to an analysis of the methodology of science as presented by the prominent Ukrainian philosopher Dmytro Chyzhevskyi, based on materials from his Prague course *Logic* (1924). The study focuses on explicating the specific structural components of the textbook (Methodology, Theory of Science), the inclusion of which marked the author's departure from the traditional formal-logical canon of the first quarter of the twentieth century. It is argued that Chyzhevskyi's methodological conception was grounded in the integration of logic into a broader epistemological context, where it functions as the foundation of scientific cognition.

The aim of the article is the theoretical interpretation of Chyzhevskyi's methodological legacy and the determination of the functional role of the methodology of science within his logical system, which makes it possible to elucidate the scholar's contribution to the formation of national scientific terminology and philosophical education. It is demonstrated that Chyzhevskyi's work was not a traditional manual; rather, its uniqueness lies in the structural integration of classical sections of logic (concept, judgment, inference) with metatheoretical sections (methodology). Such an architectonics transformed logic from a propaedeutic discipline into a fundamental metascience intended to shape not only skills of correct thinking but also an understanding of the architectonics of knowledge as a whole.

The article provides a detailed analysis of Chyzhevskyi's methodological toolkit, in particular his triad of paths for concept formation: empirical abstraction (in descriptive sciences), logical construction (in exact sciences), and the immanent "development" of concepts (in philosophical dialectics). It is concluded that Chyzhevskyi's methodological strategies retain their relevance for the contemporary educational paradigm. In particular, they offer effective tools for fostering critical reflection and a holistic understanding of the architectonics of scientific discourse, which is a necessary condition for the training of scholars in an interdisciplinary context.

Key words: Dmytro Chyzhevskyi, methodology of science, logic, epistemology, philosophy of science, Ukrainian scientific language.

Дата першого надходження статті до видання: 22.01.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 24.02.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 19.05.2026